

ПРОБЛЕМИ ВІДБОРУ ТА СЕМАНТИЧНОГО ОПИСУ МОВНОГО МАТЕРІАЛУ ПРИ УКЛАДАННІ СЛОВНИКА СОМАТИЧНОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ ЯПОНСЬКОЇ МОВИ

Обґрунтовуються принципи структурування словника, відбору та лексикографічного опису фразеологічних одиниць, розглядаються приклади розбіжностей у складі словника, граматичній формі та семантичному описі фразеологічних одиниць у різних лексикографічних джерелах

Ключові слова: *соматична фразеологія, семантичний опис, лексикографічні джерела*

Соматична фразеологія за підрахунками спеціалістів складає близько чверті усього фразеологічного фонду будь-якої мови світу. Японська мова у цьому сенсі не становить винятку. Частина цього фонду активно використовується у сучасній комунікації, частина використовується менш активно, але є цікавою з точки зору семантики, внутрішньої форми, способу концептуалізації світу тощо.

На теренах України нашими колегами з Одеси у серії книг «Современный японский язык» видана низка навчально-методичних посібників, в одному з яких («Идиомы. Пословицы. Афоризмы») розглядається соматична фразеологія. Проте її обсяг (18 лексем-соматизмів та 149 фразеологічних одиниць) свідчить про мету авторів посібника представити найуживаніші вирази, ніж дати максимально повний перелік таких одиниць.

Що ж до україномовної лексикографії японської мови, то слід зазначити, що й досі серед її здобутків немає фразеологічних словників. Ми зробили спробу укласти перший в україномовній лексикографії словник соматичної фразеології японської мови. Опрацьовано 49 лексем, загальна кількість представлених фразеологічних одиниць – 865.

У побудові словника використовуємо два принципи: тематично-гніздовий та алфавітний. Весь відібраний матеріал поділяється на 5 тематичних груп (голова, шия – лексеми; тулуб, кінцівки, внутрішні органи, уявні органи. У межах однієї групи лексеми розташовані за принципом холонім – партонім (ціле – частина, наприклад, голова – обличчя). У випадку полісемії ключової лексеми вказуються усі її значення. У гнізді з ключовим словом-соматизмом фразеологічні одиниці подаються за японським алфавітом – канаю. Кожен вираз супроводжується латинською транскрипцією та перекладом українською мовою. Значна частина виразів проілюстрована прикладами з їх перекладом, до частини виразів підібрані фразеологічні відповідники української мови або вирази, близькі за змістом. Приклади запозичені із японських лексикографічних джерел, у квадратних дужках після виразу вказується номер джерела у списку та через кому номер сторінки. Виявлені синонімічні або антонімічні зв'язки між виразами подаються відповідно з позначками ~ (синонімічний вираз),

* (антонімічний вираз). Варіанти виразів, які не впливають на зміну значення, подаються у круглих дужках.

В роботі над укладанням словника соматичної фразеології японської мови були використані як двомовні словники, видані в Росії та Україні, так і одномовні тлумачні лексикографічні джерела, видані в Японії.

При зіставленні цих джерел виникли певні проблеми в питаннях відбору та семантичного опису фразеологічних одиниць.

Перш за все впадає в око **невідповідність корпусу фразеологічних одиниць** у російських та японських лексикографічних джерелах. У двох японсько-російських джерелах цей корпус, а також тлумачення семантики виразів фактично повністю збігаються. Щодо зіставлення відібраних на їх основі даних з даними японських джерел, з'ясується, що приблизно 20 відсотків фразеологічних одиниць, відібраних в першій групі джерел, відсутні у другій і, навпаки, фразеологічні одиниці, представлені в японських джерелах, не включені до складу японсько-російських. Продемонструємо це спостереження на прикладі кількох виразів з ключовим словом «голова». У таблиці представлено наявність зазначених виразів у восьми джерелах:

1. 成語林。故事ことわざ慣用句。OBUNSHA。1992。1367p。
2. 江口克彦。からだ言葉の辞典。日本語表現研究会。東京。1995。167 p。
3. 国語慣用句大辞典。白石大二。東京。1995。
4. 日本語コロケーション辞典。GAKKEN。2006。399 p。
5. 日本語大辞典。KODANSHA。1989。東京。2302 p。
6. Большой японско-русский словарь./ Под ред. Н.И.Конрада. – М.: Советская энциклопедия, 1970 (т.1 – 807с.), (т.2 – 919 с.)
7. Быкова С.А. Японско-русский фразеологический словарь. – М.: Издательский дом «МУРАВЕЙ-ГАЙД», 2000. – 267 с.
8. Мигдальская В.И., Мигдальский В.И., Мигдальский Д.И., Мигдальский А.И. Идиомы пословицы афоризмы. Учебно-методическое пособие. – Одесса: Астропринт, 2012. – 90 с.

Фразеологічна одиниця	1	2	3	4	5	6	7	8
頭がいい	-	*	+	-	-	-	+	-
頭が悪い	-	-	+	-	-	-	+	-
頭がある	-	-	-	-	-	+	+	-
頭がない	-	-	-	-	-	+	+	-
頭が変だ	-	-	-	-	-	+	+	-
頭が足りない	-	-	-	-	-	+	+	-

* вираз, який на виноситься в заголовок, але використовується для пояснення значення, або зазначається як синонімічний до заголовного виразу (вираз頭が悪い у словнику 2 вказується як синонімічний до виразу аたまがきりゆう)

По-друге, привертаять увагу **невідповідності у трактуванні семантики виразів**. Наведемо декілька прикладів.

1. 鼻っ柱が強い hanappashira ga tsuyoi (досл.: перенісся міцне)

1) Дж. 9¹, с. 240

鼻っ柱が強い ханаппасира га цуей букв. «носовая перегородка сильная» – зазна-
ваться

2) Дж. 8, т. 2, с. 428

鼻柱が強い зазнаваться

3) Дж. 2, с. 61

鼻っ柱が強い 「気が強く、人の意見を取り入れない頑固な人の形容。

Тверда у своїх переконаннях людини, яка не піддається впливу думок інших людей.

Приклад використання фразеологізму:

どんなに困っても助け入らないなんて、ずいぶん鼻っ柱が強い女だ。

Як би скрутно не було, завжди каже, що допомога їй не потрібна, справді горда
жінка.

4) Дж. 6, с. 266

自分の気持ちを強く主張して誤らない。

Твердо наполягаючи на власній позиції, не поступатися.

あの二人はどちらも鼻っ柱が強いから、どうしても喧嘩になってしまう。

Ці двоє дуже затяті, тому будь що сперечаються.

5) Дж. 7, с. 579

頑固で主張を曲げない。強情だ。

Непоступливий, не відступає від власної позиції. Впертий.

У даному випадку бачимо, що значення виразу, зазначене в російських джерелах
(знаваться), не відповідає тлумаченням японських джерел (впертий, непоступливий).

2. 腰を折る koshi wo oru (досл.: ламати поперек)

1) Дж. 9, с. 116

腰を折る коси о ору букв. «сломать поясницу» - падать духом, перебивать

2) Дж. 8, т. 1, с. 485

腰を折る падать духом

話の腰を折る перебить

3) Дж. 2, с. 108

1) 体をかがめて頭を下がった姿勢になること。

Схилити голову, схилитися.

Приклад:

天井の低いトンネルをくぐるために腰を折る。

Схилилися, аби пройти через тунель з низькою стелею.

2) 人前でおじぎをするような姿勢になり、その人に仕えたり、敬服している
意を表す。

Вклонитися, висловлюючи пошану, готовність прислужитися

3) 今まで行われていたことが、邪魔が入ったりして、中断されること。

Перервати щось, наприклад, розмову.

4) Дж. 6, с. 116

⇨ номер джерела у списку літератури

1) 腰をかがめる

Зігнути поперек, схилитися.

2) (物事の) 勢いをくじく。(話などを) 途中で妨げる。

Перервати хід події, наприклад, втрутитися в розмову.

Приклад:

あいづちも多すぎると、相手の話の腰を折ることになる。

Зловживання айдзучі може перебити слова мовця.

3) 人に屈服する。

Підкорятися комусь, капітулювати.

5) Дж. 1, с. 410

1) 頭を下げる。屈服する。

Опустити голову. Зігнути.

2) 物事の途中でじゃまをして中断させる。

Перервати, перебити.

Приклад:

第三者に話の腰を折られて、彼と大事な打ち合わせがうまくできなかった。

Розмову перервала третя особа, тому не вдалося провести як слід важливе обговорення.

3) 下手な歌や句をつくる。

Невдало скласти вірш або пісню.

6) Дж. 7, с. 698

1) 腰をかがめる。stoop

Нахилитися, зігнути.

2) 人に屈服する。yield

Поступатися, здаватися.

3) いきおいを中断でくじく。interrupt

Перервати хід подій.

Цей приклад засвідчує, що значні відмінності у поясненні семантики можна спостерігати і у японських словниках. Зокрема значення «підкорятися, капітулювати» наведено у двох з чотирьох джерел, а значення «невдало скласти вірш» лише в одному. Відповідника тлумаченню, представленому в російських джерелах (падать духом), нами не виявлено.

3. 胸がすく

1) Дж. 9, с.146

胸がすく *букв.* «грудь пустеет» - стало легче в желудке

2) Дж. 8, т.1 с.637

胸がすく *легче в желудке*

3) Дж. 2, с. 92

心の中にあつたわだかまりがなくなって、すっきりすることの形容。「胸が晴れる」とも。

У душі зникає неприязнь, неспокій, настрої покращується. Синонім: у душі прояснилось.

Приклад:

ラグビーの試合で負け続けた相手に、やっと勝つことができ胸がすく思いがした。

Думаю, що спортсмени, які постійно програвали у регбі і нарешті виграли, мають гарний настрій.

4) Дж. 6, с. 328

心のつかえがなくなり、気持ちがさっぱりする。

Зникає важкість у серці, настрої покращується.

Приклад:

予想を上回る大勝に、胸がすく思いだ。

Великій перемозі, що перевищила (усі) сподівання, серце радіє.

4. 胸が仕える

1) Дж. 9, с.146

胸がつかえる букв. «душа заполняется» - давит под ложечкой

2) Дж. 8, т.1 с.637

胸がつかえる давит под ложечкой

3) Дж. 2, с. 92

1.食べ物、胃にいかず途中で止まったしまった感じがすること。

Їжа застрягає в стравоході, не доходить до шлунку.

2.激しい悲しみや心配事などで胸がふさがったようになる。

Стискає груди великий сум, переживання.

胸がつかえて何も言えない。

Стисло в грудях, сказати нічого не можу.

4) Дж. 6, с. 328

1.食べ物のがどに詰まる。

Їжа застрягає в горлі.

2. 精神的に胸が苦しくなる。

Груди стискає через нервові напруження.

彼を前に胸がつかえて、何も言えなかった。

(Побачила) його попереду – перехопило подих, сказати нічого не змогла.

Очевидно, що значення «давит под ложечкой» певною мірою можна співвіднести із значенням «їжа застрягає», проте власне фразеологічне значення виразу, що номінує психофізичний стан, в російських джерелах не зазначене.

У деяких випадках можемо спостерігати необґрунтоване **звуження значення**. Наприклад, вираз 口をかける (досл.: вішати рот) пояснюється таким чином:

1) Дж. 9, с.123

口をかける букв. «вешать слова» - предложит место (службы); пригласит гейшу

2) Дж. 6, с. 88

誘う。声をかける。

Запросити. Покликати.

Приклад:

彼にも口をかけておいた。

Його також запросили.

3) Дж. 7, с.331

誘う。声をかける。話をとおしておく。

Запросити. Покликати. Домовитися.

Приклад:

君に頼まれたプロジェクトチームの陣容だが、五人に口をかけておいた。

До складу команди, що працює над проектом, як ти просив, запрошено п'ятеро осіб.

Тобто, з наведених прикладів бачимо, що запрошення може стосуватися не лише гейші.

Слід, на нашу думку, наголосити і на **відмінностях у конотативному значенні виразів**, що інколи трапляються при перекладах. Зокрема вираз

目から鼻へ抜けるよう (досл.: такий, що пролізе з ока у ніс) пояснюється:

1) Дж. 9, с.150

目から鼻へ抜けるような букв. «такой, словно пройдет из глаза в нос» - очень хитрый и ловкий, большой пройдоха

2) Дж. 10, с.11

目から鼻へ抜ける умный, мыслрый, очень быстро соображающий

3) Дж. 1, с. 1124

非常に賢くて物事の理解がすばやい、また、手ぬかりのないさまのたとえ。 Дуже розумний, швидко мислить, розуміє обставини; а також спритний тощо

4) Дж. 6, с. 332

抜け目がなくすばしこいようす。また、たいへん賢いようす。

Спритний, кмітливий. Дуже розумний.

Приклад:

彼は目から鼻へ抜けるような才気を感じさせる。

У ньому відчуваються такі здібності, що зможе (як кажуть) й крізь вушко голки пролізти.

5) Дж. 7, с. 1929

頭が切れる。また、抜け目がなく、すばしこい。

Швидко мислить. Спритний, кмітливий.

Отже, негативна конотація, яку містить вираз «большой пройдоха», не знаходить підтвердження у тлумаченнях виразу в інших джерелах, а також в ілюстративному матеріалі.

Трапляються також випадки, коли у деяких джерелах **зазначені не усі значення**. Крім наведеного раніше прикладу, розглянемо ще один:

目が覚める

1) Дж. 9, с.149

目が覚める проснуться, очнуться

2) Дж. 6, 331

1. 眠りから覚める。 Прокинутися.

2. 眠くなくなる。また、新鮮さや鮮やかさなどに驚く。

Перестати бути сонним. Бути враженим чимось дуже яскравим, сліпучим тощо.

Приклад:

目が覚めるような、真っ赤なドレスに身を包む。

Обгорнути себе яскраво-червоною сукнею, яка аж сліпить очі.

3. Дж. 2, с. 37

心の迷いや悪心などから抜け出て、正しい方向に向かう。

Позбутися помилкових поглядів, поведінки, стати на правильний шлях.

Приклад:

ろくに働かなかった男が、子どもが生まれて目が覚めたようだ。

Чоловік, який фактично не працював, після народження дитини, схоже, взявся за розум.

Привертає увагу також деякі **невідповідності у граматичній формі** виразів:

1. В російських джерелах у багатьох випадках вираз подається у формі атрибутивної позиції, в японських – у словниковій формі 口の悪い、口の重い – 口が悪い、口が重い.

2. Трапляються також у російських джерелах форми дієприслівникові на те/де, яким в японських виданнях відповідають словникові форми 口をそろえて – 口をそろえる.

3. Виразам з дієсловом у формі тривалого виду часто відповідають словникові форми 口が肥えている – 口が肥える.

4. Трапляються випадки, коли в російських джерелах вираз має більш розширену форму у порівнянні з аналогами в японських словниках 大きな口を利く – 口を利く.

Таким чином, спостерігаються певні відмінності у складі словника різних лексикографічних джерел, деякі відмінності у трактуванні семантики виразів, а також трапляються розбіжності у граматичній формі фразеологічних одиниць. Це створює відповідні проблеми не лише при укладанні на їх основі словників, але й вимагає від дослідників-мовознавців, які досліджують відповідний матеріал, прискіпливої уваги до різних джерел та верифікації результатів своїх досліджень.

Список використаних джерел:

1. 成語林。故事ことわざ慣用句。OBUNSHA。1992。1367p。
2. 江口克彦。からだ言葉の辞典。日本語表現研究会。東京。1995。167 p。
3. 立川昭二。からだ言葉。東京。2000。249 p。
4. 佐竹隆三。腹と胸。「身体言語」ものしり辞典。大正大学選書10。東京。1984。172p。
5. 国語慣用句大辞典。白石大二。東京。1995。
6. 日本語コロケーション辞典。GAKKEN。2006。399 p。
7. 日本語大辞典。KODANSHA。1989。東京。2302 p。
8. Большой японско-русский словарь./ [Под ред. Конрада Н.И.] – М.: Советская энциклопедия, 1970. – (т.1 – 807с.), (т.2 – 919 с.)
9. Быкова С.А. Японско-русский фразеологический словарь. – М.: Издательский дом «МУРАВЕЙ-ГАЙД», 2000. – 267 с.
10. Идиомы пословицы афоризмы. Учебно-методическое пособие./ В.И.Мигдальская, В.И. Мигдальский, Д.И.Мигдальский, А.И.Мигдальский – Одесса: Астропринт, 2012. – 90 с.
11. Пирогов В.Л. Словник японських прислів'їв і приказок./В.Л.Пирогов. – К.: НАН України, І-т сходознавства ім. А.Кримського., 2009. – 271 с.
12. Фразеологічний словник української мови. Кн.1, 2. – К.: Наукова думка, 1999 (кн. 1 – 528 с., кн. 2 – 980 с.)

О. Горошкевич, ст. преподаватель
Львовский национальный университет
имени Ивана Франко, Львов

**ПРОБЛЕМЫ ОТБОРА И СЕМАНТИЧЕСКОГО ОПИСАНИЯ ЯЗЫКОВОГО
МАТЕРИАЛА ПРИ СОСТАВЛЕНИИ СЛОВАРЯ СОМАТИЧЕСКОЙ ФРАЗЕОЛОГИИ
ЯПОНСКОГО ЯЗЫКА**

Обосновываются принципы структурирования словаря, отбора и лексикографического описания фразеологических единиц, рассматриваются примеры различий в составе словника, грамматической форме и семантическом описании фразеологических единиц в разных лексикографических источниках

Ключевые слова: *соматическая фразеология, семантическое описание, лексикографические источники*

O.Horoshkevych, senior teacher,
Ivan Franko National University of Lviv

**THE PROBLEM OF SELECTION AND DESCRIPTION OF LANGUAGE MATERIAL
IN ARRANGING DICTIONARY OF JAPANESE SOMATIC PHRASEOLOGY**

The principles of the dictionary structuring, the selection of the phraseological units and their lexicographical description are substantiated. The examples of distinction in the word-list, grammar form and description of meaning of the phraseological units between various dictionaries are considered.

Key words: *the somatic phraseological units, description of meaning, the lexicographical sources*

УДК 81' 27'42` 255.4=521=161.1

江川裕之、講師
タラス・シェフチェンコ記念キエフ国立大学、キエフ市

ロシア語訳三島由紀夫『わが友ヒットラー』における男性語表現

三島は『わが友ヒットラー』は男性を意識した戯曲作品であると自ら述べている。『わが友ヒットラー』は、グリゴリー・チハルトウィシヴィーリ（ボリス・アクーニン）によってロシア語に訳されている。作品の中で男性語表現はどのように使われ、「男らしさ」はいかに表現されているのか、また翻訳においては男性語表現が可能か考察した。

キーワード：ジェンダー、男性語表現、性差、男らしさ

1. 研究動機

日本語におけるジェンダー研究は、日本語ジェンダー学会の活動や多くの研究者によって一定の成果が得られている。また日本語ジェンダー研究の最近の